

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ИСТОРИЯ И ТЕОРИЯ НА КУЛТУРАТА“

МЛАДЕЖКАТА ПОЛИТИЧЕСКА СЪПРОТИВА (1944-1949)

АВТОРЕФЕРАТ

НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И КВАЛИФИКАЦИОННА СТЕПЕН „ДОКТОР“ ПО
ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ 3.1. СОЦИОЛОГИЯ, АНТРОПОЛОГИЯ И НАУКИ ЗА КУЛТУРАТА,
ДОКТОРСКА ПРОГРАМА „КУЛТУРОЛОГИЯ“ – МЛАДЕЖТА В БЪЛГАРИЯ. ПУБЛИЧНИ ДЕБАТИ,
СОЦИАЛНИ ДЕЙСТВИЯ, ДВИЖЕНИЯ, ИДЕОЛОГИИ, ПОЛИТИЧЕСКИ РЕЖИМИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ
СТРУКТУРИ ОТ КРАЯ НА XIX И XX ВЕК

Докторант: Петя Вълкова Ангелова

Научен ръководител: Доц. Д-р Галина Гончарова

София

2024

Дисертацията е разработена в общ обем от 258 страници, съдържащи увод, осем глави, заключение и последен раздел, състоящ се от източници и изследвания, общо на брой те са 185, от които 168 на български език, 14 на английски език, един на испански език и 4 онлайн източника.

Публикациите в тематичната област на дисертацията са 5 и всички са на български език.

Съдържание на автореферата

Предмет и актуалност на изследването	3
Кратко изложение на дисертационния труд	6
Основни изводи и насоки за бъдещи изследвания	16
Приноси моменти на дисертационния труд	18
Публикации по темата на изследването:	20

Предмет и актуалност на изследването

Обект на изследване в представения дисертационен труд е българската младеж от втората половина на 40-те години на миналия век и в частност възпроизвежданите от нея настроения и действия спрямо налагащата се тоталитарна власт. По-конкретно времевите граници се простират от 9.9.1944 г. до самия край на 1949 година. Изследването представлява опит, от една страна, да се допълни корпусът от съществуващи исторически текстове, проследяващи установяването на социалистическия режим и породените от този процес реакции, отчитайки в това отношение огромната роля на младежта. От друга страна, служейки си с индивидуалните житейски интерпретации, оставени в наследство от тогавашните млади, се опитва да изведе една сравнително ясна картина на частното преживяване на събитията от периода както на участниците в актовете на противопоставяне на властта, така и на потърпевшите от мероприятията на последната и тяхното отношение към процесите на съпротива.

Поставени са няколко хипотези, които дирижират пътищата на изследването. На първо място стои предположението, че младежта заема ключова роля в разгърнатите се в периода актове на съпротива. Това очакване е породено от засиленото внимание към младите, характеризиращо изобщо отминалия 20-ти век и изразяващо се в опити да се овладее тази социална сила, за да се мобилизира в политически желани насоки, с което, от друга страна, се цели да се преодолеят опасностите, идещи от нея и в този смисъл същата да се „обезвреди“. Тези процеси на политическа социализация, наред с преживяването на войната, формират менталния облик на младите хора в България, които посрещат новата власт в разнопосочната си ангажираност в разните идеологически течения и създадените от тях младежки обединения. В този аспект се обособява и следващата хипотеза, която полага очакването, че тази многолика в идеологическо отношение българска младеж ще започне да се обединява под общото си критично настроение към установяващата се власт на Комунистическата партия, което ще доведе до размиване на идейните политически различия под общия мотив за отвоюване на свободата, полагана като фундаментална ценност, за която готови да платят с живота си се обявяват младежи с националистки, аграристки, социалдемократически и т.н. политически възгледи. Във връзка с изразеното

високо ниво на мотивация за участие в съпротивата, е поставена и последната хипотеза, допускаща, че именно от младежта, поради ред причини, обусловени изобщо от спецификите на младостта, ще идат най-дръзките форми на противопоставяне.

Резултатите от изследването се основават на три типа източници, подложени на критически прочит и анализ. На първо място това е периодичният печат и по-специално опозиционната периодика. Самото ѝ съществуване е част от особеностите на времето от първата половина на изследвания период, назовавано от отечественофронтиската реторика с термина „народна демокрация“. Наред с това е извлечена информация от архивни материали от ЦДА и архива на Комисията по досиетата. За да проследи как данните от архивните сведения и интерпретацията на събитията от периода кореспондират с индивидуалното им, частно преживяване, изследването си служи с биографични свидетелства. Във връзка с тях е важно да се отбележи и това, че откриването в разказите на някогашните младежи основополагащите за изследването предположения и обстоятелства, без те да са умишлено търсени или провокирани¹, потвърждават не просто валидността на изложените разсъждения, а така също утвърждават тяхната значимост за индивидуалното изживяване на разглежданите процеси през избора за акцентирание именно върху тях без предварително насочване и то, както е в повечето случаи, през една непренебрежима времева дистанция.² Освен посочените ресурси, изследването подпомага своите търсения с вече съществуващи научни изследвания. Някои от тях са исторически и са полезни за реконструирането във фактологичен план на тогавашната действителност, други пък са теоретични трудове, свързани с основните за изследването понятия. Сред тях най-значими са идеите на Хана Аренд, като са разгледани и трудове, които ги интерпретират.

Цел на анализа на така описаните източници по начало не е възстановката на категорични исторически факти, а пресъздаването на картината на критичните спрямо властта настроения сред значителна част от младите хора в страната, тъй като авторът на изследването счита, че единствено това би могло да се изведе категорично от така

¹ Както би било, ако се работеше с организирани за целите на изследването интервюта – задача, изоставена поради обективни трудности.

² Тогавашните младежи са родени приблизително около 1930-те години, по-голямата част от използваните биографични свидетелства са писани (а всички са публикувани) след 1989г.

подбраните свидетелства, характеризиращи се с крайна едностранчивост и субективност. Като предмет на този труд следва да се посочи ролята на младежта в установените вече от историята актове на противопоставяне на властта на Отечествения фронт, ръководен от Комунистическата партия. Изяснени са в този смисъл представителите на младежката съпротива, изведена е известна категоризация на самите актове на противопоставяне и опит да се изложат мотивите за включването в нея, както и последициите от това.

Кратко изложение на дисертационния труд

Изследването се състои от увод, осем глави и заключение.

Първата глава е смислово разделена на две части и разглежда понятията за политическо и за съпротива. Понятието за политическо е изцяло заето от идеите на Хана Аренд, изложени преди всичко в „Човешката ситуация“ и тяхната връзка с тоталитаризма, видима в „Произходът на тоталитаризма“. Целта тук е да се аргументира характеризирането на младежките актове на съпротива срещу установяващия се тоталитарен режим като политически действия. Втората част, разглеждаща термина „съпротива“, извежда някои базови разсъждения, свързани с него, за да се опита да впише в това определение, принципно употребявано от историците на периода за назоваване на актовете на противодействие на установяващата се власт, изведените по-рано като политически действия от страна на критично настроената младеж.

Втората глава отново се занимава с влизащите в заглавието на изследването определения, но вече се насочва към посочения период и самата „младеж“. Изследването е позиционирано във времевите рамки, бележещи началото на установяването на властта на Отечествения фронт, посредством която се реализира социалистическото управление на страната. За горна граница на изследването е приета 1949 година и за това има няколко причини. От една страна, макар и след унищожаването на опозицията и с това ресурсите за водене на легална съпротива, като резултат от проведените в тази година парламентарни избори, а така също и съдебните процеси срещу Трайчо Костов във връзка с разрива в отношенията между СССР и Югославия, съпротивата и то най-вече от страна на представителите на младежта, получава нови стимули и специфични именно за тази година измерения, които е интересно, а и важно да бъдат разгледани. От друга страна, тази година бележи изобщо историята на социалистическото ни минало със смъртта на Георги Димитров, чиято връзка с младежта, моделирана в пропаганден план по образец на тази между Сталин и съветската младеж, трайно формира идеологическите концепции, касаещи осмислянето на младостта изобщо за периода на социализма. Не случайно създаденият през 1947 година Съюз на народната младеж, особено важен за това изследване, след смъртта на Димитров приема фамилното му име в своето название. Тази

глава от изследването се опитва в най-общ план да очертае и цялостното значение на младежта и вниманието, което тя получава през изминалия 20.век, за да обясни разнопосочните стремежи за нейната политическа социализация, да аргументира осъзнаването на собствената значимост от страната младите хора и в този смисъл да изведе мотивите за включването ѝ като активна част в процесите на съпротива.

Третата глава представя историческия контекст, в който се случват разгледаните в изследването актове на политическа съпротива от страна на младежта. Тази глава е важна, тъй като въпросните промени, обхванали обществото и идещи от плановете на БРП(к), се оказват двигател на самата съпротива. От друга страна, тази част от текста, която в най-общ план въвежда читателя в събитията от периода, сменя необходимостта от доизясняване на историческата линия, съпътстваща отделните прояви и форми на противопоставяне, които са изведени в текста. Тук важен момент е да бъде разбрана границата, разделяща изследвания период на два подпериода, а именно 1947 година, когато се подписва Парижкият мирен договор и на практика се слага окончателен край на съществуването на опозицията в страната. От тук нататък възможните пътища за съпротива остават само нелегалните такива, което от своя страна изменя и облика на самата нелегална съпротива, съществуваща все пак и преди 1947 г. От този момент нататък властта вече ясно обявява прикривания до този момент зад отечественофронтовската реторика път към социализъм и установяването на еднопартийно управление, което дава своето отражение върху младежта, видимо най-добре в идеологическите концепции, свързани с нея.

Собствено за тях е обособена отделна глава в изследването, но преди нея е позиционирана друга, също намираща се в пряко отношение с опитите за властови домогвания до младежта и нейното „овладяване“ от страна на различни идеологически течения и формации. *Четвъртата глава* представя водещите политически съюзи, в които са организирани младите хора в страната. Основно те са поделени в две групи. В първата са поставени организациите към политическите партии, формиращи Отечествения фронт. На първо място това е Работническият младежки съюз (РМС), създаден към Комунистическата партия. Неговото представяне е съпроводено с обзорно изложение на пътя, който изминава от създаването си до своя нов живот след 9. септември и описание на

характера и задачите, които получава в тези нови условия. Запознаването със стратегиите, свързани с неговото развитие, е важно, тъй като по този начин се онагледяват част от пътищата за изграждане на единна младежка организация, една от основните цели на Комунистическата партия и крачка към постигане на социализма, което изследването би трябвало да илюстрира достатъчно убедително. На следващо място е представен Земеделският младежки съюз (ЗМС) и неговото ключово значение за процесите на съпротива срещу режима, започващи именно през несъгласието за изграждане на такава организация. Българският земеделски народен съюз (БЗНС) е основната пречка пред плановете на комунистите и още през 1945 година част от него напуска правителството на ОФ и излиза в опозиция. Този акт е незабавно подкрепен от ЗМС, който твърдо се обявява в защита на лидера на опозиционния земеделски съюз Никола Петков и този на младите земеделци Петър Сърбински. Нататък са описани процесите по формиране (през изземване на определени придобивки на организацията като печатен орган, клубове по места, архиви, печати и прочее) на казионна земеделска младежка организация, която възприема позициите на ОФ и служи за параван на така тиражираното от властта „младежко единство“, но не успява да привлече земеделската младеж на своя страна, в което са категорични както идещите от партията документи, така и архива на самия ЗМС. Скоро след преминаването в опозиция на част от Земеделския съюз, това правят на чело с Коста Лулчев и част от социалдемократите, които също са подкрепени от своята младежка структура Съюз на социалистическата младеж (ССМ). Опозиционните ССМ и ЗМС работят в сътрудничество, но организацията на социалдемократическата младеж в опозиция не събира сходен брой привърженици сред младежта и не развива съпротивителен потенциал, подобен на този на земеделците, макар винаги да се обявява в тяхна подкрепа. В сътрудничеството между двете опозиционни младежки организации в най-голяма степен личи онова, което изследването се опитва да изтъкне, а именно снемането на идеологическите различия в името на преследването на общи цели, за връх на които е обявена свободата. Последната младежка организация, създадена към една от формиращите отечественофронтовското правителство партии, е Младежкия съюз „Звено“, който се намира в специфична ситуация. Аналогично на самата партия на звенарите, младежите от организацията формално подкрепят правителството, не се обявяват открито срещу неговите мероприятия и още по-малко в опозиция. Въпреки това

обаче, както категорично заявяват документите, както и нерядко опозиционната периодика, младите и възрастните звенари в болшинството си са настроени негативно към Комунистическата партия, завзела властта в ОФ, затова наред с опозицията и привържениците на съпротивата са в очакване за бъдеща намеса от Западна Европа с цел сваляне на правителството. Това балансиране между формална подкрепа и тайно несъгласие е любопитно и в определени моменти се появява в сюжета на изследването. Останалите идейни формации, обхванали младите хора в страната, са положени в категорията „Други“. В нея влизат Съюзът на младите радикали, Демократическият младежки съюз, младежите от забранените след 9. септември като фашистки организации и младежите анархисти. Последните две са най-любопитни, защото заемат едно особено място в полето на младежката съпротива. Дейността и изобщо съдбата на младежите от обявените от новия режим за фашистки организации може да се обобщи в няколко направления. Част от тях са изпратени в затвори и концлагери, най-радикалните търсят пътища за съпротива и създават нелегални организации, но най-масово бившите „легионери“, „ратници“, „бранници“ и т.н. се опитват да се приобщят в новите условия и започват да членуват в съществуващите политически младежки организации. Поради характера на горепосочените забранени организации във времето преди преврата от 9 септември, техните членове са многобройни, но далеч не всички са идейно убедени и активни. Противно на тях, младежите анархисти не могат да се похвалят с многочисленост, но затова пък се отличават с особена активност и заемане на позиция спрямо актуалните социално-политически процеси и както изследването открива, в условията на съществуваща опозиция те нерядко взаимодействат с някои съпротивителни мероприятия, идещи преди всичко от ЗМС, а след унищожаването на условията за легална съпротива, техните представители правят впечатление с дейността си както в организираната въоръжена съпротива, така и в тази, имаща за свой инструмент словото.

Пета глава вече се заема с това да изведе идеологическата парадигма за младежта, формирана от отечественофронтовската, а сетне – от откровено комунистическата пропаганда, като се опитва да изясни как това кореспондира, от една страна, с положените идеи на Хана Аренд за политическото и тоталитарните опити за неговото унищожаване, а от друга страна и преди всичко, се опитва да провери как представените идейни концепции се отнасят към действителната житейска ситуация на някогашните млади. В

първата част на тази глава е представена съветската идея за раждането в условията на новото общество на нов тип човек (*homo sovieticus*), която тясно кореспондира с положените от Аренд идеи за унищожаването на ключовото условие за политическото – условието на множественост на индивидите, тъй като очакването към „новия човек“ е той да борави с един предвидим комплекс от чувства и реакции, да притежава съвсем конкретен набор от качества, като връх на всичко това следва да бъде неговата „партийност“ – предаността към идеите на комунизма, на която трябва да е подчинена цялата му същност. След като представя тази особена идея, текстът се заема да провери как тя кореспондира с българската ситуация, като на първо място представя идеологическите концепции за младежта във времето на т.нар. „народна демокрация“, когато умишлено се избягват в публичния дискурс употребата на подобни идеологически заемки от СССР. След победата над опозицията и откритото вече начеване на еднопартийно управление, се адаптира към българския контекст и идеята за новите хора, която се оказва в тясно отношение с младежта. Изследването демонстрира как пропагандна рамка на *homo sovieticus* бива прехвърлена върху Младежкото бригадирско движение и така акушира появата на „новия младеж“, видян от автора като най-висшата форма на българския „нов човек“. Нататък е изведено реалното значение на тази идея за новия младеж, чийто набор от качества, емоции и чувства, водени от предаността към партията, създават конкретен шаблон, който следва да регулира достъпа до качествено участие в новото общество, предвидено за тези нови хора, като ключово средство за това е образованието.

Шеста глава е посветена на периодичния печат, като в началото се занимава с опозиционната преса, която е важна особеност на т.нар. „народна демокрация“, тъй като представя алтернативен на отечественофронтовския наратив за реакциите и нагласите спрямо новата власт. Поради тази причина опозиционната периодика е и един от най-значимите ресурси на представеното тук изследване. За да онагледя това поляризиране на разказите, се прибегва до сравнителен анализ между казионната земеделска периодика и опозиционната такава. В следващия подраздел по сходен начин се съпоставя образът на младежа земеделец в двата типа източници, за да се изведе от там как сходни идеи или по-скоро идеални модели, свързани със земеделската младеж, а и младежта изобщо, изразяващи духа на времето, се използват от двата полюса, за да ангажират младежта,

припознала в себе си въпросните концепции, към практически напълно противоположно поведение. Последният раздел от тази седма глава е отделен на младежката опозиционна периодика и следва да послужи като доказателство за значимостта на младежката съпротива и в този смисъл необходимостта от нейното потушаване като условие изобщо за случването на социализма. Младежките опозиционни вестници (в. „Младежко земеделско знаме“, в. „Сеяч“, в. „Социалистическа трибуна“), заедно с вестника на анархистите „Работническа мисъл“ са първите спрени от печат по политически причини опозиционни издания. Съдържанието на малобройните и намиращи се в твърде недобро състояние младежки вестници категорично утвърждава дръзката решителност и жертвоготовност на опозиционната младеж да се бори за запазването на своята свобода. В разгорещените дебати, развивани по инициатива на опозицията в рамките на Великото народно събрание, в крайна сметка кристализира твърде важната за потвърждаване хипотезите на изследването идея, че младежката опозиционна периодика не просто е спряна по политически причини, а че „разединяването“ на младежта, в което е обвинена, тоест нарушаването на условието цялата младежка периодика да е издържана в отечественофронтovski дух, е пречка пред така търсеното от властта обединение на младежта, това ще рече нейното институционално организиране в рамките на единна организация, която пък от своя страна има задачата да формира новите хора.

Осмата глава може да се отсъди като носеща най-голяма приносна стойност. Тя се занимава с описване на неизследвани до момента исторически процеси, довели до създаването на Комсомола в България и в тази посока следва ясно да прозира значението на активната младежка съпротива срещу опитите за изграждане на тази организация. В смисъла, зададен в първите глави, описваните действия на младежта ясно изпъкват като политически. Самата глава е разделена на осем части. Първият представя създаването, кратковременно и в този смисъл неуспешно, на така важната за комунистите Единна младежка организация (ЕМО), на която се противопоставят преди всичко младите земеделци и то още от периода преди отделянето на опозицията в страната. Тук са изведени стратегиите за създаване на въпросната структура, която да бъде привидно надпартийно обединение на младежки организации, създадени от формиращите ОФ партии, но още на този етап е прозрачен стремежът от страна на Комунистическата партия за неутрализирането на останалите политически идеологии, поради което тази идея за

ЕМО, особено след оформянето на опозицията, е бързо изоставена от властта или точно е отложена за по-късен етап. Въпреки това обаче продължават да са налице опити за овладяване на младежта през Комитетите на демократичната младеж (или Отечественофронтовските младежки комисии), които също формално са обявени за „демократични“ и „антифашистки“, но са изцяло доминирани от младежите комунисти. Те също са подложени на яростна атака от опозиционните младежки съюзи, които изначално влизат в състава им, но бързо ги напускат и в тях остават само представители на казионните младежки организации, които имат ролята да симулират „надпартийното младежко единство“. Нататък изследването представя още две структури с подобен характер, но вече в сферата на образованието. Това са Единния младежки общоученически съюз и Общостудентския народен съюз. Самата идея за създаване на такива организации, които имат задачата да организират учащата се младеж без отношение към политическата ѝ принадлежност, а дори понякога разбирали и в своето качество на надпартийни структури като средство за потушаване на идеологическото напрежение между младежките съюзи, по начало среща силна подкрепа от страна на младежите от ЗМС и ССМ. Много скоро обаче става ясно, че това е поредно средство за контрол и прокарване над младежта идейното влияние на комунистическата партия. ЕМОС бързо се превръща в една от най-ярките мишени на критика в опозиционния печат, който го обявява за прикритие на РМС и непрестанно излага разнообразните форми на насилие и дискриминация, насочени към отказващите членство в организацията младежи. Документите са категорични за критичните настроения сред учащата се младеж и съпротивата, оказвана на общоученическата организация, особено през учебната 1945-1946г. Сходно е положението и със студентите. Частта от тази глава, която представя общостудентския съюз и съпротивата към него е разбита на няколко подчасти, тъй като в това отношение има особености, които е важно да се споменат. На първо място, това са действащите в рамките на университета студентски организации, създадени към опозиционните партии на БЗНС, БРСДП(о) и Демократическата партия, съответно Български земеделски академичен съюз, Социалистическа академична младеж „Жан Жорес“ и Демократически академичен клуб. Дейността на трите организации е регистрирана като тревожна в докладите на ДС още от края на 1945 година, а с хода на засилване репресивните механизми на утвърждаващата се диктатура, довели от своя

страна до все по-активна съпротива, дейността им се разширява, но все пак остава в сферата преди всичко на законодателството в полето на висшето образование, макар и реториката на съпротивата им да обявява в целите на организациите по сходен начин жертвоготовност в името на свободата на целия български народ. В рамките на тази крайно ограничена форма на представяне на дисертацията, все пак е редно в това отношение да се отбележат две важни обстоятелства. Първото е свързано с дейността на Демократическия академичен клуб, който представлява по мнение на автора на това изследване, най-изявената форма на съпротива от страна на младежите, въввлечени в подкрепа на Демократическата партия. Именно в тази връзка се намира и другото обстоятелство, чието отбелязване е незаобиколимо, и се касае до характерното за студентите съдружничество и съдействие между критично настроените към властта, но организирани в различни идейни организации младежи, като тук следва да се отбележи особено активността на анархистите. За разлика обаче от ОФ комитетите (комисиите), които все пак в цялостния си замисъл и начина, по който сами открито се определят, те са правителствени организации, макар и да претендират за равнопоставеност между различните политически направления на партиите в ОФ, докато организациите на учениците и студентите би следвало да са изцяло политически неутрални и да са насочени към обезпечаване интересите на младежта в сферата на образованието, поради което и се радват на засилен младежки интерес в началото на своя живот. Както са оказва обаче, тези образователни структури имат дори по-решаваща роля от открито казионните, тъй като членството в тях започва да служи като инструмент на властта за формиране на желания облик на обществото чрез изолиране на „неблагонадеждните“ индивиди. Последната част от тази глава представя създаването в крайна сметка на Комсомола, което се дължи не на настъпване на някаква промяна в настроеността сред младежта, а на изменение в политическа перспектива. Създаването на Съюза на народната младеж (СНМ), който след смъртта на Георги Димитров през 1949 г. се именува Димитровски съюз на народната младеж (ДСНМ), а през 50-те се преименува наново в най-разпознаваемото днес Димитровски комунистически младежки съюз (ДКМС), се случва след разгрома на опозицията през 1947г, когато открито се заявява вече и политическият курс към социализъм. Въпреки благоприятния хоризонт пред властта обаче, която вече няма ангажимент да се бори с организираната в отделни политически фракции младеж, тя не

успява да постигне младежкото единство, а съпротивата сред младежта не стихва, макар и изгубила в голяма степен условията на своето съществуване и репертоара си.

След победата над опозицията единствената възможна форма на съпротивата остава нелегалната такава. На нея е посветена и последната *Осма глава*. Тя е разделена на две части, първата от която разглежда организираната въоръжена съпротива, тоест нелегалните организации, каквито възникват на много места в страната и осъществяват разнопосочна дейност, а също и горянството. Целта на тази глава е да извлече предимно от съществуващи по темата изследвания някаква обобщена представа за младежкото участие в тази форма на противопоставяне, за да може, от една страна, да потвърди високата степен на мотивираност на младежта за участие в него, заедно с което да провери предположението си, че най-дръзки в своите действия би следвало да са именно младите хора. Освен това, през разнообразието в политическите полюси на различните организации, чиито мотиви и крайни цели обаче извеждат твърде сходни модели, които могат да се обобщят до жертвоготовност в името на свободата, до „свобода или смърт“, се потвърждава и друга важна хипотеза – тази за претопяването на идеологическите различия под натиска на антилибералните политики на комунистите. Горянските чети са една обособена форма на организираната въоръжена съпротива. Във втората половина на тази част по сходен начин са представени най-значимите и добре познати в историята горянски чети от периода на настоящето изследване, за да се регистрира и в това отношение дейното присъствие и идейна разнопосочност на младежта. За да подкрепят хипотезата за високото ниво на мотивация сред младите за участие в съпротивата, са вплетени и разкази за несбъднати младежки стремежи за включване в горянството, които имат функцията да илюстрират притегателната сила на последното, идееща и от потребността от участие в общност, която ясно се заявява на страната на правдата, а освен всичко друго в известен смисъл представлява едно своеобразно, обвито в мистериозност, приключение в очите на младия човек, който поради спецификите на жизнената си фаза е предразположен към авантюризмъ. Втората част от тази глава е посветена на съпротивата, чийто инструмент е словото. Това са практиките, силно разпространени сред критично настроените към властта млади, да изписват на публични места лозунги, да се разпространяват позиви, слухове, а също и нещо като самодейно хумористично творчество – все актове, които разклащат стабилността на управлението, защото действат (безспорно политически)

срещу механизмите на тоталитарната власт, описани от Хана Аренд, тъй като успяват да преодолеят страха и в този смисъл да запазят хоризонталните връзки между индивидите, тяхната множественост и поместеност в света.

Основни изводи и насоки за бъдещи изследвания

Резултатите от изследването убедително потвърждават залегналите в основите му хипотези, установявайки ясно наличието на силни критични настроения спрямо властта сред младите хора в страната в годините между 1944-1949. Под все по-засилващите се ограничения, недопускащи реализирането на каквито и да било обществено-политически промени, идещи от разните идейни течения, възможните съпротивителни практики също се свиват до определен минимум. От там следва това, че на самата съпротива започва да се придава екзистенциално значение, добре отразено в нейната реторика, в която се наблюдават забележителни сходства между привърженици на коренно различни идеологически течения. „Претопяването на идеологиите“, както е утвърдено като израз в изследването, не се случва само в равнината на обговарянето на съпротивата, а се касае, както е демонстрирано в текста, до общи съпротивителни практики, било утвърдени чрез съюз и заявка за сътрудничество или пък непризнати или неосъзнати, но видимо задвижвани от единен стимул и водени в обща посока. Други „открития“ на изследването са свързани с любопитната форма на съветската идея за новия човек, наложена в контекста на българското общество и така довела до появата на пропагандната идея за „новия младеж“, което освен от обективни обстоятелства като необходимостта от стимулиране на силите, полагащи безвъзмездно своя труд за „строителството на социализма“, се явява и резултат от безспорно засиленото внимание и идеологическа грижа към младежта от страна на Комунистическата партия, което също следва да е добре изразено в изследването. Пътищата за възможни бъдещи изследвания, намиращи се във връзка с темата на настоящото, са много и те са в известна степен споменати в заключението на дисертацията. От една страна, би било ценно да се проучат задълбочено художествените репрезентации, свързани с идеята за „новия младеж“, в рамките на което да се изведат и специфични качества и характеристики на половете. Във връзка с последното пък би било възможно, от друга страна, да се представи женското участие в процесите на съпротива. Както неведнъж е споменато, дисертацията не се занимава с преживяванията на актьорите на съпротивата във време на пребиваването им в Трудово-възпитателни общежития (ТВО), не защото не го намира за значимо, а напротив – именно защото счита, че подобно проучване е ценно и то с оглед изясняване възможностите за и реализацията на съпротивителни действия в тези пространства на „тотално господство“. Подобно

начинание обаче предполага обособено изследване. Ролята и значението на създадената именно в годините, обхванати от този труд, комсомолска организация, ведно с описаните в дисертацията процеси, довели до нейното формиране, имат потенциала също да породят едно значимо изследване, свързано и с представянето на ежедневните хоризонти на живота в социалистическото общество, на специфичната празничност и ритуалност на режима и прочее.

Приносни моменти на дисертационния труд

- Изследването успява да постигне нов разказ за обществения активизъм на младежта в периода непосредствено след 9 септември, въвличайки обратно в научен дебат една от приоритетните теми в историографията на самия социалистически режим.
- С горепосоченото се вписва в една сравнително нова тенденция в научните изследвания на близкото минало³ и в частност първите години от социализма в България, занимаващи се не с репресиите и последиците от налагането на новата власт, а с реакциите към нея и актовете на противопоставяне.
- Съществена приносна част е проследяването на пътищата, по които се стига до изграждането на Комсомола в страната, както и значението, което има съпротивата от на младежта, артикулирана от самата власт като фундаментална пречка за постигане на социалистическо управление в България.
- Дисертацията полага тези историографски разкрития в тясна връзка с ключови идеи за Хана Аренд, демонстрирайки, от една страна, как тоталитарната власт се ражда чрез поэтапното деконструиране на политическото, но също така илюстрира, от друга страна, как младите хора се опитват да го съхранят или възстановят през средствата на своята съпротива.
- Постигнатото е резултат от въвличането в научен оборот на неизследвани до момента материали – младежката периодика, архива на Земеделския младежки съюз, както и подкрепянето тезите на изследването с мемоарните свидетелства, събрани за конкурса „Това е моето минало“.
- Илюстрирани са идеологическите концепции за младежта от изследвания период, като приносните моменти тук са в две посоки. От една страна, представено е как добре усвоени от идеологията устойчиви фрази могат да служат в годините на т.нар. „народна демокрация“ като двигатели на противоположни модалности на обществено-политическия активизъм сред младежта. От друга страна, е проследено как с установяването на управление от съветски тип и прехвърлянето на идейни

³ Тук изключение е проф. Диню Шарланов.

модели от Съветския съюз върху българското общество, властовият фокус върху младежта довежда до появата на идеята за новия младеж.

Публикации по темата на изследването:

Ангелова, П. (2022). „Към Единен съюз на демократичната младеж“: Въпросът за организацията на младежта в най-ранните години на социализма в България. *NotaBene*, бр.55, <https://notabene-bg.org/read.php?id=1255> последно посетен на 08.06.2024г.

Ангелова, П. (2022). Образът на земеделската младеж и политическите му употреби в българския периодичен печат (1945-1947). *РеторикаОнлайн*. Бр. 5, <https://rhetoric-bg.com/2022/12/20/образът-на-земеделската-младеж-и-поли/> последно посетен на 08.06.2024г

Ангелова, П. (2023). Опозиционната преса и наративът за реакциите срещу новата власт (1944-1947г.) В: Петрова, Т., Н. Дебрюне (ред.), *Многоликата наука. Сборник с доклади от Четвъртите годишни докторантски четения на катедра „Култура, историческо наследство и туризъм“ в Университета по библиотекознание и информационни технологии*, София: „За буквите – О писменехъ“, с. 81-95

Ангелова, П. (2023). Българската академична младеж и либералната съпротива (1944-1947), В: Василев, К. (ред.) *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. *Философски факултет. Културология* Том 2, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 99-119

Ангелова, П. (2024). Новият социалистически младеж: идеологически концепции за младежта в България от втората половина на 40-те години, В: *Докторантски четения 2023 (под печат)*